

ВИРОБИ З КАМЕНЮ І КРЕМЕНЮ ЕПОХИ ПАЛЕОМЕТАЛІВ З ТЕРИТОРІЇ ЛЬВОВА ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

Наталія Білас, Віталій Конопля, Ігор Тимець

Випадково виявлені археологічні матеріали в забудованих частинах сіл і міст, особливо з давньою історією заселення, стають чи не єдиним джерелом для пізнання тих культурно-хронологічних процесів, що відбувались на цих землях у минулому.

Не є винятком в цьому терени Львова та його довкілля, де, починаючи з другої половини ХІХ ст., час від часу знаходили різноманітні артефакти, зокрема з кременю і каменю. Одним з перших про них повідомив Б. Януш, вказавши місця їх локалізації та функціонального призначення [13. S. 57, 62, 73–74, 78, 80]. У подальшому ця інформація стосовно деяких знахідок з вулканічних і осадових порід знайшла відображення в ряді наукових праць [3; 6. С. 44], а її чергове розширення стало предметом нашого дослідження.

У фондовій збірці “Археологія” Львівського історичного музею серед кількісно невеликої і, на жаль, повністю неопублікованої кременевої колекції із вказаної вже території, наявні два предмети, люб’язно надані нам для опрацювання працівниками відділу археології цієї установи. Це, насамперед, побіжно згадана Б. Янушем трапецієподібна у плані і прямокутна у поперечному перетині сокира [13. S. 57] (інвентарний номер ЛІМ А – 6891) розміром 191x56x40 мм (рис. 1: 2). Обушкова частина зняряддя звужена, а його максимальні проміри ширини та товщини припадають, відповідно, на симетрично сформоване лезо та середину корпусу. Грані знахідки помірно опуклі, з них ширші зашліфовані майже по всій поверхні, а вужчі (бічні) – частково.

Другий виріб належить подвійно-кінцевій прокрутці (інструмент для вирівнювання отворів дерев’яних або кістяних предметів), виготовлений на

поздовжній платівці розміром 117×15×8 мм (інвентарний номер ЛІМ А – 5684). Робочі ділянки трапецієподібної у поперечному перетині знахідки заокруглені і стерті до легкого полиску від довготривалого використання в роботі, а її бічні крайки оброблені зі сторони спинки суцільно нанесеною дрібно-, середньо- та крупнофасетковою лускоподібною ретушшю (рис. 2: 3). Очевидно, перед тим, як набути остаточної функції, це знаряддя праці використовувалось у якості ножа, про що свідчить підправка, причому неодноразова, його поздовжніх (ріжучих) країв.

З львівського присілка Кривчиці походить наконечник списа, виявлений під час робіт у кар'єрі (обставини не з'ясовані) близько 20 років тому і переданий в Науково-дослідний центр “Рятівна археологічна служба” Інституту археології НАН України, керівнику якої, О. Осаульчуку, ми вдячні за надану можливість його опублікувати. Принагідно вкажемо, що це вже другий аналогічний предмет озброєння, знайдений в межах Львова. Перший трапився у 1888 р. на Чортовій (Чатовій) горі [13. S. 80].

Знахідка з Кривчиць довжиною 193 мм, шириною 69 мм і товщиною 9 мм має трикутне у плані перо, яке дугоподібно переходить у плічка, а ті помірно звужуються до прямокутного черешка з округлою підставою (рис.1: 3).

На початку літа 2008 р. у піску (близько 10 м³), привезеному для господарських потреб Історико-краєзнавчого музею м. Винник з кар'єру, що розташований за 3 км на захід від с. Ясниська Яворівського р-ну, працівник музею А. І. Грицько віднайшов чотири артефакти, про які мова піде дещо нижче.

Для в'яснення обставин їх попадання в пісок наукові працівники музею згодом провели обстеження в місці його розробок і встановили наступне.

Знахідки попали в ківш екскаватора з північно-західної стінки кар'єру, яка впритул прилягає до листяно-хвойного лісу. В геоморфологічному відношенні це рівна тераса одного з відрогів Розточчя, що здіймається над заболоченою низовиною до висоти 10–12 м. Зверху вона перекрита товщею

(до 0,4–0,5 м) темно-сірих опідзолених ґрунтів, котрі вниз по розрізу переходять у світло-сірі піски (материкова порода).

Зі слів екскаваторника, речі залягали у верхньому шарі землі до відмітки не нижче 0,5–0,7 м від денної поверхні. В місці їх ймовірного виявлення оглянуто прилеглу до краю кар'єру частину лісового масиву, де зафіксовано рештки багат шарового поселення (культури лійчастого посуду, висоцька і періоду давньої Русі) та зібрано поодинокі кременеві відщепи, уламки ліпкого і кружального посуду. Аналогічні матеріали, а також покриті неінтенсивною білою патиною платівчасто-відщепові сколи пізнього палеоліту трапились на території, поруч із південно-західною стінкою кар'єру, підготовленою шляхом зняття шару ґрунту товщиною 0,4–0,5 м для здійснення наступних розробок піску. Зібрані речі були передані в Науково-дослідний центр “Рятівна археологічна служба” Інституту археології НАН України з метою забезпечення охорони цієї пам'ятки.

Одну із обумовлених вище чотирьох знахідок репрезентує свердлена сокира із світло-сірого, щільного вапняку з кількісно значними мікропустотами, що утворились в процесі формування цієї породи. В плані вона ромбоподібна із заокругленими кінцями та дугоподібними бічними площинами; у профілі – трапецієподібна; у поперечному перетині – близька до прямокутника. Центральна частина виробу увігнута з двох протилежних сторін. У ній наявний недбало висвердлений отвір для руків'я діаметром 13–15×18–23 мм. Обриси обушка до певної міри пірамідальні, а лезо корпусу сокири розширене. Довжина її становить 154 мм, максимальна товщина – 64 мм і ширина – 42 мм (рис. 2: 1). Поверхня сокири оббита за допомогою, ймовірно, металевго інструмента, можливо, своєрідного зубила. Про це свідчать лінійні сліди у вигляді вузьких жолобків. Очевидно, наступним етапом у її виготовленні мало стати шліфування, яке з ряду причин не відбулось.

Інші три знахідки – це кременеві сокира, кінцевий відбійник на уламку подібного виробу і прокрутка. Перша з них, трапецієподібна у плані та

прямокутна у поперечному перетині з розміром 110×46×33 мм, має симетричне, повністю зашліфоване лезо і асиметричний, скошений обушок, сформований відокремленням декількох сколів. На останньому, а також на ребрах площин уціліли ділянки з пікетажем (т.зв. техніка оббивки заготовок певного виду знарядь праці). Бічні грані предмета зашліфовані частково (рис. 2: 2).

Для продукування кінцевого відбійника використано обушкову частину аналогічної, подібної за обрисами до попередньо описаної сокири розміром 82×45×41 мм (рис. 1: 1), поверхні якої мають інтенсивний полиск, що утворився від довготривалого контакту з руків'ям. Майстер-кременяр, реутилізуючи цей уламок знаряддя для рубання, відокремив зі сторони зламу біля десяти поздовжньо направлених сколів, очевидно з метою використати їх у якості заготовок для продукування виробів певної функції. Подібна технічна операція притаманна індустріям з відносно бідною сировинною базою. Цілком ймовірно, що ця підправка артефакту сприяла кращій його фіксації у руці.

Прокрутка розміром 116×23×7 мм спродукована на поздовжній платівці з трапецієподібним поперечним перетином. Перед тим, як набути остаточної функції, вона спочатку використовувалася у якості одностороннього вкладня серпа із симетрично заполірованим від ужитку лезом. Бічні краї знахідки підправлені зі сторони спинки суцільно нанесеною дрібно-, середньо-, та крупнофасетковою лускоподібною ретушшю, а ліва крайка, якою жали злаки, додатково загострена мікро- і дрібнозубчатою ретушшю (рис. 2: 4).

Культурно-хронологічна інтерпретація описаних вище виробів з каменю та кременю не є, в цілому, проблематичною. Так, кременеві прокрутки, сокири і розтирач, що виготовлені з місцевого сирівцю темно-сірого кольору з плямистою і смугастою текстурою [2. С. 153], притаманні, зокрема, культурі лійчастого посуду [4. С. 75–76, 78–79; 10. S. 109–122; 11. S. 139, 142–143; 12. S. 135–137], що, до певної міри, підтверджують її керамічні матеріали, зібрані у Ясниськах. Наконечнику списа з Кривчиць відомі

аналогі серед кременевих комплексів ряду культур раннього періоду доби бронзи, а саме в межановіцькій [14. С. 108–109] і спорідненій з нею городоцько-здовбицькій [5. С. 109; 7. С. 66], а також стрижівській [1. С. 25–26; 5. С. 133–134; 8. С. 70; 9].

Щодо кам'яної сокири, то за формою вона нагадує подібні вироби кінця доби бронзи – ранньозалізного віку і може бути віднесена до висоцької культури.

1. *Конопля В.* Обробка кременю населенням Західної Волині за доби міді – ранньої бронзи // *Археологія.* – 1982. – №37. – С. 17–31.
2. *Конопля В.* Класифікація крем'яної сировини заходу України // *Наукові записки / Львівський історичний музей/.* – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 139–157.
3. *Конопля В.* Кременеві сокири періоду енеоліту з території Львова // *Наукові записки / Львівський історичний музей.* – Львів: Новий час, 2008. – С. 3–7.
4. *Пелецишин М.* Енеолітичне поселення Зимне в Західній Волині. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 157 с.
5. *Свєшніков І. К.* Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери. – Київ: Наукова думка, 1974. – 207 с.
6. *Свєшніков І. К.* Довідник з археології України. Львівська область. – Київ: Наукова думка, 1976. – 95 с.
7. *Свєшніков І. К.* Городокско–здолбицкая культура (здолбицкий этап) // *Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо).* – Киев: Наукова думка, 1990. – С. 65–68.
8. *Свєшніков І. К.* Стжижовская культура // *Археология Прикарпатья...* С. 68–74.
9. *Ткач В.* Поселення та майстерня доби бронзи в с. Аршичин // Млинів: історико-краєзнавчі дослідження. Матеріали науково-теоретичної

конференції, присвяченої 500-літтю першої датованої згадки про Млинів. – Млинів: ВАТ ”Волинська обласна друкарня”, 2008. – С.14–15.

10. *Balcer B.* Krzemień święciechowski w kulturze pucharów lejkowatych: eksploatacja, obróbka i rozprzestrzenie. – Wrocław–Kraków–Gdańsk, 1975. – 371 s.

11. *Balcer B.* Wytwórczość narzędzi krzemiennych w neolicie ziem Polski. – Wrocław –Warszawa–Kraków– Gdańsk –Łódź, 1983. – 338 s.

12. *Gumiński W.* Gródek Nadbużny. Osada kultury pucharów lejkowatych. – Wrocław –Warszawa– Kraków – Gdańsk – Łódź, 1989. – 189 s.

13. *Janusz B.* Z pradziejów ziemi lwowskiej. – Lwów, 1913. –Т. 22/23. – 93 s.

14. *Libera I.* Krzemienne formy bifacjalne na terenach Polski i Zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza). –Lublin: W-wo UMCS, 2001. – 345 s.

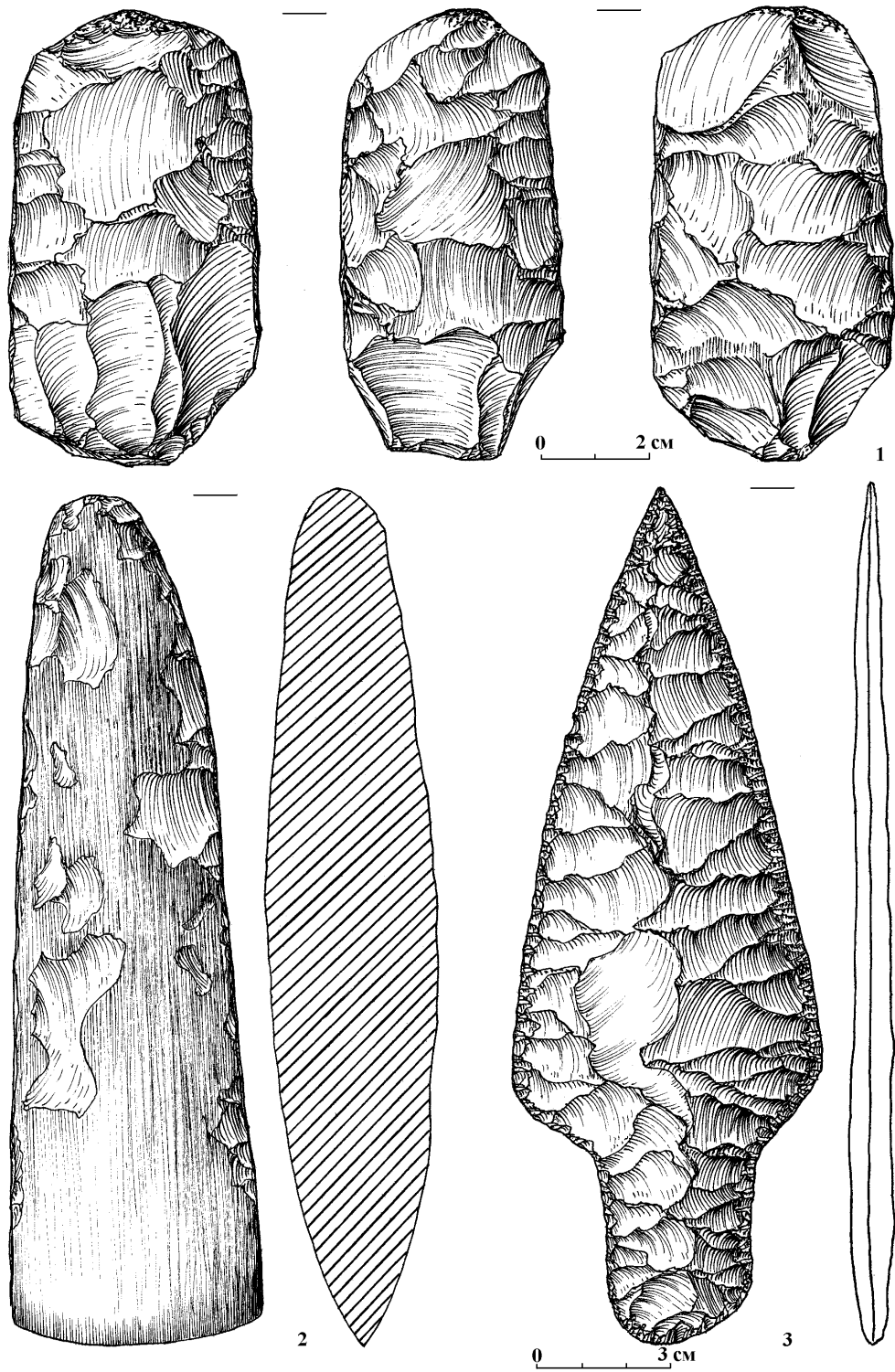

Рис. 1. Вироби з кременю: 1 – Ясниська; 2 – Дубляни; 3 – Кривчиці.

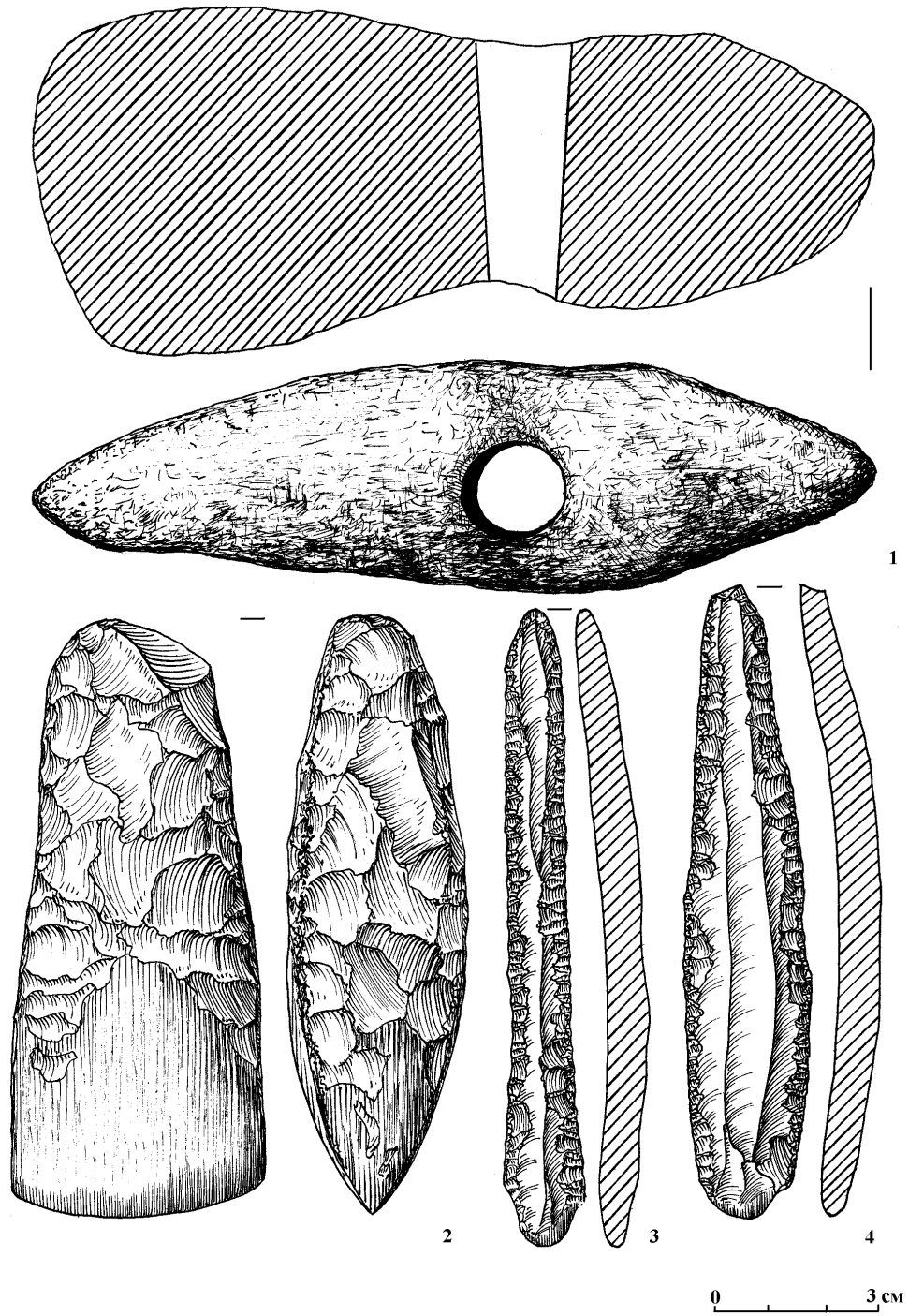

Рис. 2. Вироби з каменю (1) та кременю (2–4): 1, 2, 4 – Ясниська; 3 – Львів.